

ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

THE PRINCIPLE OF DISPOSITIVENESS IN THE CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW OF UKRAINE

Пилипенко Д. О.

Кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту,
Донецький державний університету внутрішніх справ,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-1299-6178

Dmytro Pylypenko

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Dean of Faculty No. 2 of the Kryvyi Rih Educational and Scientific,
Institute of the Donetsk State University of Internal Affairs,
Kryvyi Rih, Ukraine

Принцип диспозитивності являє собою міжгалузеву засаду. Цей принцип в рівній мірі реалізується у всіх процесуальних галузях права. Принцип диспозитивності нерозривно пов'язаний з категорією «право» та словосполученням «має право». Вказаний взаємозв'язок обумовлює цілковиту залежність цієї засади від волі особи, яка її реалізує. Для визначення сутності принципу диспозитивності доцільно використовувати так звану «теорію інтересу» в праві, оскільки диспозитивність обумовлена особистою зацікавленістю учасника правовідносин, під час реалізації особистої правосуб'єктності. При цьому, така конструкція є характерною лише для суб'єктів приватного права, а не для представників публічного права. Останні реалізують особисту правосуб'єктність в межах визначених державою повноважень, при цьому в діях таких осіб має бути відсутній особистий інтерес, оскільки в іншому випадку дії уповноважених суб'єктів можуть бути визнані як упереджені. В конструкції диспозитивності кримінально-виконавчого права доцільно визначити як матеріальний так й процесуальний (формальний) аспект. Матеріальна диспозитивність являє собою статичну форму цього принципу, формальна диспозитивність відображає собою динаміку реалізації суб'єктом правовідносин свого правового статусу.
Ключові слова: міжгалузєва категорія; особистий інтерес; матеріальна диспозитивність; формальна диспозитивність; бінарність диспозитивності.

The principle of dispositiveness is an interdisciplinary principle. This principle is equally implemented in all procedural branches of law. The relevance of the research lies in the fact that before this the principle of dispositiveness was not considered in the structure of the principles of criminal law, although from the content of legal relations of the specified branch of law, the presence of this principle is an obvious phenomenon. The purpose of the article is to determine the principle of dispositiveness in the structure of legal relations of the criminal law of Ukraine. When determining the content of the principle of dispositiveness, methods of legal analysis, comparative legal method, semantic method, etc. were used. The principle of dispositiveness is inextricably linked with the category "right" and the phrase "has the right". This relationship determines the complete dependence of this principle on the will of the person who implements it. To determine the essence of the principle of dispositiveness, it is advisable to use the so-called "theory of interest" in law, since dispositiveness is due to the personal interest of a participant in legal relations, during the implementation of personal legal personality. At the same time, this construction is characteristic only for subjects of private law, and not for representatives of public law. The latter exercise personal legal personality within the limits of the powers defined by the state, while the actions of such persons must be devoid of personal interest, as otherwise the actions of authorized subjects may be recognized as biased. In the construction of the dispositivity of the criminal law, it is expedient to define both the material and the procedural (formal) aspect. Material dispositiveness is a static form of this principle, formal dispositiveness reflects the dynamics of the subject's implementation of legal relations of his legal status. The practical value of the article lies in the correct definition of the essence of the principle of dispositiveness for the field of criminal enforcement law as a procedural field of law.
Key words: interdisciplinary category; personal interest; material dispositivity; formal dispositivity; binary dispositivity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Удосконалення правової сфери нашої держави здійснюється з урахуванням її базових, фундаментальних елементів. Перш за все до таких елементів належать принципи конкретної галузі права. Серед принципів, які мають визначальний вплив як регуляторів конкретної галузі права є міжгалузеві засади. Вказані принципи відображають собою міжгалузевий зв'язок в контексті регулювання ідентичних правовідносин. Провідне місце серед вказаних засад безумовно належить принципу диспозитивності. Ця засада фактично визначає собою дискрецію поведінки заінтересованої особи, суб'єкта приватного права. На даний час в теорії кримінально-виконавчого права відсутня позиція щодо визначення сутності засади диспозитивності в межах вказаної галузі права, а також визначення її ключових базових елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо принципу диспозитивності в межах процесуального права досліджувалась в роботах таких науковців: А. В. Андрушко, О. П. Герасимчук, В. А. Кройтор, М. Й. Штефан, Г. П. Тимченко, В. Т. Нор та ін. При цьому вказані науковці розглядали зміст принципу диспозитивності у контексті його реалізації в межах процесуальних галузевих права, оминаючи галузь кримінально-виконавчого права.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності принципу диспозитивності в кримінально-виконавчому праві з урахуванням наявних наукових поглядів в науковців в змісті процесуальних галузей права. Зазначене здійснюється з метою вироблення сталої теоретичної позиції щодо єдиного сприйняття засади диспозитивності в межах кримінально-виконавчого права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з принципів, який у числі інших формує та відображає кримінально-виконавчі правовідносини є міжгалузєва засада диспозитивності. Виникнення цього принципу в сучасному праві справедливо пов'язують зі зміною стереотипів поведінки особи, оскільки в сучасному світі про захист своїх прав у суді повинна турбуватись сама зацікавлена особа. Не суд зобов'язаний її захистити, не хтось «згори» – мудріший, а самій особі належить узяти на себе відповідальність за реалізацію своїх прав [1, с. 98]. Зазвичай принцип диспозитивності пов'язують з іншими процесуальними галузями права, де він виступає у якості базового регулятора, що визначає правосуб'єктність зацікавлених сторін. При цьому галузь кримінально-виконавчого права як

одна з тих, для якої принцип диспозитивності так само є цілком актуальним науковцями фактично не згадується. Загалом факт галузевої належності принципу диспозитивності досі є вельми дискусійним.

М. Й. Штефан та Я. Сахно пропонують наступне визначення: диспозитивність (від лат. *Dispono* – розпоряджаюся) полягає в наданій заінтересованим особам, які беруть участь у справі, можливості вільно розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів [2, с. 51], [3, с. 132]. Вказані автори ототожнюють принцип диспозитивності зі сферою цивільно-процесуальних правовідносин, при цьому відокремлюючи сферу реалізації диспозитивності межами судової стадії цивільного процесу. Така позиція є доволі розповсюдженою серед науковців. Так, Є. В. Васьковський з цього питання зазначав: позовний процес існує для перевірки і остаточного встановлення обґрунтованості вимог, які в переважній більшості випадків впливають із цивільних прав, а оскільки всі цивільні права, за деякими винятками, перебувають у повному розпорядженні своїх володарів, то така ж свобода розпоряджатися має бути надана громадянам стосовно тих самих вимог, які заявлені ними суду. Як зазначав науковець - у цьому полягає принцип диспозитивності [4, с. 255].

Жодним чином не ставлячи під сумнів актуальність принципу диспозитивності до сфери цивільних процесуальних відносин вважаємо, що попри вочевидь логічність цього фактору цивільної процесуальної дійсності, вказаний принцип є актуальним й для інших галузей вітчизняної правової системи. Адже враховуючи основу диспозитивності у вигляді волевиявлення носія особистого права, яке відображає не лише ініціацію правовідносин, а також їх перебіг та припинення, цей принцип є актуальним й для інших галузей вітчизняного права. З цього приводу є слушною позиція, згідно якої принцип диспозитивності полягає в можливості учасників окремих видів судочинства, і в першу чергу сторін, розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, активно впливати на процес і з метою захисту своїх прав та інтересів, до недавнього часу визначався як галузевий принцип цивільного процесу. З прийняттям змін у процесуальне законодавство, зараз перетворився на міжгалузевий та прямо закріплений у Цивільному процесуальному, Господарському процесуальному кодексах України та Кодексі адміністративного судочинства України [5, с. 215].

Загалом погоджуючись з вказаною позицією щодо розповсюдження засади диспозитивності на інші, крім цивільного процесу, галузі права, все ж вважаємо, що вищенаведений їх перелік є неповним. Так, перш за все, за умов визначення першочергової актуальності принципу диспозитивності для стадій судових проваджень в різних сферах правовідносин, цей принцип також цілком актуальним для кримінального процесуального права. Зокрема в ст. 26 КПК (Диспозитивність) визначена сутність диспозитивності для сфери кримінального процесу України й окреслено ключове положення цього принципу у вигляді того, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК. Загалом в змісті вказаної процесуальної норми передбачені фактично всі елементи цілковитого володіння й розпорядження учасниками правовідносин особистою правосуб'єктністю, враховуючи ініціативу у виникненні правовідносин, активна участь у реалізації цих правовідносин та їх завершення за волею ініціюючої сторони. У контексті цього цілком актуальним є науковий погляд, що диспозитивність це усвідомлене необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні [6, с. 219].

На наш погляд, особиста зацікавленість у певних категоріях правовідносинах є їх рушійною силою та відображає собою диспозитивність їх регуляції. При цьому така особиста зацікавленість є індикатором приватної суб'єктності окремих правовідносин, де фактично воля окремих осіб приватного права є провідною. Тому особиста зацікавленість суб'єктів приватного права в таких правовідносин є ключовою та вирішальною. Однак, серед науковців існує позиція, згідно якої диспозитивність є принципом, який має враховувати не лише волю зацікавлених осіб приватного права. Так, М. А. Гурвич відстоює так звану «теорію руху», згідно якої диспозитивність має відношення до всіх осіб, що беруть участь у справі (незалежно від їхнього характеру і їхнього юридичного інтересу), а також суду [7, с. 17]. Вважаємо, що фактор вільного розпорядження особистою правосуб'єктністю є прийнятною саме для зацікавлених осіб, які не є посадовими особами в процесі. Такі посадові особи наділені державою певними повноваженнями, а відповідно вони й реалізують волю держави в таких правовідносинах, а не відстоюють особистий інтерес в провадженні, тому наділення диспозитивністю таких осіб, у тому числі суд, є помилковим, адже за таких умов йтиме реаліза-

ція саме принципу публічності в повноваженнях таких посадових осіб.

Як вбачається у контексті відображення сутності принципу диспозитивності актуальною є позиція представників «теорії інтересу», яку, зокрема, відстоював Р.Е. Гукасян [8, с. 64]. Згідно з цією теорією суб'єктами диспозитивності повинні визнаватися тільки ті особи, які виражають волю на отримання конкретного правового результату, а не просто правосудного рішення. Керуючись цим критерієм, можна відразу виключити із числа володільців диспозитивних прав суд, тому що будь-який особистий, прямий або непрямий інтерес у результаті розгляду справи є підставою для відводу судді. Навпаки, віднесення до їхнього числа позивача й відповідача сумнівів не викликає [9, с. 307]. На наш погляд контекст цієї позиції є актуальним й для галузей права, що регулюють правовідносини у сфері кримінальної юстиції, зокрема для сфери кримінально-виконавчого права.

Отже суб'єктний фактор зацікавленої особи, є ключовим в реалізації міжгалузевого принципу диспозитивності. Екстраполюючи сутність цієї засади на галузь кримінально-виконавчого права, враховуючи окреслений фактор, слід зазначити, що цей принцип, перш за все, є одним з основних, які формують спектр кримінально-виконавчих правовідносин, що врегульовані декількома галузями права. Мова йде про процедурність звільнення від покарання та його відбування, які врегульовані розділом V КВК та розділом VIII КПК. Актуальність принципу диспозитивності для сфери кримінально-виконавчого права цілком простежується на правових умовах застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Так відповідно до ст. 107 КВК засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право звертатися до адміністрації з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням. Скориставшись цим правом засуджені фактично ініціюють правовий механізм, який у подальшому окрім норм кримінально-виконавчого права регулюється нормами кримінального процесуального законодавства. Таким чином на диспозитивних началах ініціюється міжгалузевий правовий механізм, в межах якого вирішуються питання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. При цьому після диспозитивної ініціації засудженим свої волі шляхом користування відповідним правом у вигляді звернення до адміністрації щодо формування та подальшого

внесення до суду відповідного подання, подальший його розгляд здійснюється виключно у порядку передбаченому розділом VIII КПК.

Відповідно до ч. 3 ст. 539 КПК суд розглядає це подання (клопотання) згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318-380 КПК, тобто відповідно до загальних положень судового розгляду в кримінальному провадженні. Крім цього, згідно з ч. 5 ст. 539 КПК судом в таке засідання викликаються засуджений, його захисник, законний представник, прокурор та представники відповідного органу або установи виконання покарань. Враховуючи зміст вказаних процесуальних норм правовий статус засудженого за таких умов корелюється із правовим статусом обвинуваченого в кримінальному провадженні, звісно ж враховуючи специфіку предмету судового розгляду. При цьому не слід забувати, що участь обвинуваченого в кримінальному провадженні у контексті надання відповідних свідчень, завжди здійснюється у диспозитивному контексті, адже надання показань протягом кримінального провадження є виключно правом, а не обов'язком обвинуваченого. Це ж правило в рівній мірі стосуватиметься й засудженого за умов розгляду судом подання (клопотання) про умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Знов таки участь засудженого в такому засіданні цілком залежить від його диспозитивної волі. Цілком усвідомлюючи це, законодавець в межах зазначеної процесуальної норми визначив, що неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання (подання), не перешкоджає проведенню судового розгляду, крім випадків, коли їх участь визнана судом обов'язковою або особа повідомила про поважні причини неприбуття (абз. 2 ч. 5 ст. 539 КПК).

У цьому випадку в змісті вказаної процесуальної норми закріплено певний «запобіжний процесуальний механізм» за умов якщо засуджений відмовиться з'явитись до суду зловживаючи його диспозитивним правом на це. В умовах практичної діяльності такий факт, з великою долею вірогідності, трапляється вкрай рідко, проте наявність вищевказаного запобіжного процесуального механізму лише зайвий раз опосередковано свідчить про те, що держава в особі судових органів вимушена рахуватись із диспозитивною волею розпорядження засудженими їх правом щодо запуску й реалізації правових механізмів умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, та утворювати компенсаційний (запобіжний) процесуальний механізм з метою забезпечення сталого функціонування

судової системи за умов гіпотетичної, «диспозитивно-правової протидії» з боку засуджених.

Таким чином нормативне відображення міжгалузевих правових механізмів умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким свідчить про диспозитивну основу реалізації однойменного права для засуджених як в межах кримінального процесуального так й в межах кримінально-виконавчого права. Тому принцип диспозитивності є цілком актуальним й для вітчизняної кримінально-виконавчої сфери. У цьому контексті слід погодитись з Брус І. І., що у загальному порядку саме з ініціативою або волевиявленням осіб, які беруть участь у справі, пов'язується дія принципу диспозитивності процесу [5, с. 216]. Також слушною є позиція Г.П. Тимченко, відповідно до якої диспозитивність можна визначити як закріплене нормами процесуального законодавства основне положення, відповідно до якого в межах, установлених законом, суб'єкти, які звернулися до суду, мають можливість виконувати різноманітні дії щодо захисту своїх прав за своєю волею і враховуючи свої інтереси, а діяльність суду визначається волевиявленням таких осіб [10, с. 75].

Досліджуючи сутність засади диспозитивності О. А. Красавчиков зазначав, що диспозитивність передбачає встановлення прав, які можуть набуватися та здійснюватися суб'єктами на власний розсуд [11, с. 48]. Є. А. Суханов вбачає зміст диспозитивності у можливості самостійно обирати варіанти відповідної поведінки, у праві вступати чи не вступати у цивільні правовідносини, звертатися до суду за захистом чи ні, у відсутності будь-якої підтримки у реалізації приватних інтересів [12, с. 53]. В. Ф. Яковлєв визначав диспозитивність через надання суб'єктові можливості здійснювати свою правоздатність на власний розсуд, набувати суб'єктивні права або не набувати їх, обирати конкретний спосіб їх набуття, регулювати за власним розсудом у встановлених рамках зміст правовідносин, розпоряджатися належним їй суб'єктивним правом, застосовувати або не застосовувати заходи захисту порушеного права і т. д. [13, с. 86]. Цілком погоджуючись з позицією вказаних науковців щодо розширеного тлумачення засади диспозитивності як основи для будь-якої ініціативності зацікавленого суб'єкта приватного права в межах сучасних правовідносин, вважаємо, що таке сприйняття диспозитивності є цілком актуальним й для галузі кримінально-виконавчого права. У цьому сенсі слід цілком погодитись із З.В. Ромовською, яка зазначає, що диспозитивність в основному проявляється у наявності диспозитивних норм, на що вказують слова «може» або «має право» [14, с. 174].

Сприймаючи засаду диспозитивності крізь призму окресленої моделі її сутності вважаємо саме у контексті її слід використовувати в межах кримінально-виконавчого права відображаючи сутність правового статусу засуджених осіб. Не обмежуючи сприйняття диспозитивності межами судових процесів дозволяє цілком обґрунтовано її сприймати як принцип, який забезпечує зацікавленій особі в повній мірі реалізовувати свою правосуб'єктність, враховуючи як комплекс природних так й позитивних прав. Саме така модель є актуальною для визначення правового статусу засуджених й поза вищезгаданими процесуальними механізмами умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Тому права засуджених, які визначено в ст. 107 КВК мають «диспозитивний ґрунт», адже їх реалізація цілком залежить від волі засудженого. Окремо слід звернути увагу на наявність диспозитивності в дискреційних умовах оскарження засудженими рішень посадових осіб органів чи установ виконання покарань. Так згідно ч. 7. ст. 135 КВК, рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності особи, яка відбуває покарання, має бути детально вмотивоване та може бути оскаржене особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, або її представником до органу виконання покарань вищого рівня, прокурора чи суду. Диспозитивність цієї норми полягає у можливості оскарження засудженим рішення дисциплінарної комісії установи виконання покарань. При цьому диспозитивність в такому випадку полягає не лише у самому факті оскарження, а й у можливості вибору засудженим варіанту оскарження, будь то вищестоящий орган кримінально-виконавчої системи, прокурор чи суд. За таких умов диспозитивність полягає у двох аспектах правового статусу засуджених в межах оскарження результату процедури дисциплінарного провадження. Така диспозитивність є *бінарною* (курсив – Д. П.).

Досліджуючи принцип диспозитивності М. П. Курило зазначає, що: 1) принцип диспозитивності діє у всіх процесуальних галузях права не лише з однаковим змістом, але й з однаковим його інстанцій ним поширенням у кожній із процесуальних галузей права; 2) у даний принцип закладено вольову ознаку щодо використання або відмови від використання особою свого матеріального чи процесуального права; 3) даний принцип завжди визначає початкову частину кожної стадії судового процесу, незалежно від виду судочинства; 4) незважаючи на те, що даний принцип діє в межах процесуальної форми судових процесів, він має місце і поза межами процесуальної форми [15, с. 272]. М. П. Курило наголошував, що у принцип диспозитивності за-

кладено вольову ознаку щодо використання або відмови від використання особою свого матеріального чи процесуального права; зазначений принцип завжди визначає початкову частину кожної стадії судового процесу та є поштовхом для судового процесу [15, с. 274].

В наукових позиціях вказаних вчених згадуються визначення матеріального та процесуального права як елементів принципу диспозитивності. При цьому науковці відокремлюють окремі різновиди диспозитивності в залежності від визначених видів права. Є. Васильковський, досліджуючи диспозитивність, виділяв такі її види: а) матеріальна диспозитивність – заявлені вимоги щодо конкретного права; б) формальна диспозитивність – належне відповідному суб'єкту право розпоряджатися процесуальними засобами [4, с. 368]. В. Т. Нор також зазначає, що матеріальна диспозитивність це стан, коли фізична чи юридична особа вирішує на власний розсуд, як їй розпорядитися своїм суб'єктивним правом, – реалізувати його чи утриматись [16].

У свою чергу формальна диспозитивність загалом зводиться до свободи особи щодо розпорядження наданими їй процесуальними засобами або свободи вибору процесуальних засобів захисту і здійснення їх учасниками кримінального процесу, розпорядження процесуальними правами в динаміці юрисдикційного процесу [16]. Досліджуючи матеріальну та формальну диспозитивність в межах кримінального процесуального права О. Герасимчук зазначає, що в контексті кримінально-процесуального права матеріальна диспозитивність полягає у свободі сторін розпоряджатися долею обвинувачення. Ця свобода є значною мірою обмежена публічними інтересами, що є базовими в кримінальному процесі. Матеріальна диспозитивність включає в себе виражені в правових нормах елементи - можливості правових дій зацікавленої особи, які полягають у впливі на рух кримінальної справи. В першу чергу сюди відносяться передбачені можливості щодо ініціювання порушення і закриття справи [17, с. 129]. Підсумовуючи елементи матеріальної диспозитивності автор виокремлює наступні: 1) ініціювання порушення справи; 2) ініціювання закриття справи; 3) діяльність потерпілого щодо подальшого підтримання обвинувачення у випадку відмови прокурора від обвинувачення чи зміни прокурором в суді попереднього обвинувачення; 4) діяльність щодо зміни матеріальних вимог (зміни обвинувачення) у справі; 5) діяльність щодо апеляційного чи касаційного оскарження [17, с. 130].

Формальна диспозитивність загалом зводиться до свободи особи щодо розпорядження наданими їй процесуальними засобами [17, с. 129]. Науковець також наголошує, що у змісті фор-

мальної (процесуальної) диспозитивності виділяють такі правомочності особи як: зупинення провадження справи; оскарження дій процесуальних органів (крім апеляційного та касаційного); відмови від захисника чи представника; надання доказів у справі та доказування обставин, що входять в предмет доказування; подання та свобода розпорядження предметом цивільного позову; свобода вступу до процесу; свобода пошуку і надання доказів; свобода у доведенні перед судом переконливості доказів; свобода у заявленні клопотань; свобода у заявленні відводів; свобода виступу у дебатах [17, с. 131].

Приклад співвідношення матеріальної й формальної диспозитивності цілком простежується у порівнянні однойменних різновидів права. Так, І. Берестова зазначає, що матеріальне право визначає суб'єктивні права та встановлює конкретні засоби (способи) їх захисту. У свою чергу, процесуальне право оформляє порядок здійснення судом захисту суб'єктивних прав, тобто застосування вказаних засобів захисту. Тобто процесуальне право відповідає на питання «як» - як суд захищає суб'єктивні права, визначені в матеріальному праві [18, с. 79].

Отже на наше переконання диспозитивність як принцип є завжди актуальною за умов процедурної форми правовідносин. Лише за умов дієвої, процесуальної реалізації наданої суб'єкту правовідносин відповідної правосуб'єктності доцільно стверджувати про реалізацію диспозитивності у відповідному правовому механізмі. При цьому, як на наше переконання, диспозитивність здебільшого ототожнюються саме з формальною (процесуальною) частиною її відображення, тобто під час процесуалізації правосуб'єктності учасника правовідносин (на прикладі кримінально-виконавчого права - засудженого). Однак визначена науковцями матеріальна частина диспозитивності також має своє закономірне місце в моменті визначення законодавцем гіпотетичної варіативності дій засудженого до моменту фактичної реалізації ним своєї правосуб'єктності. Наприклад, як ми вище зазначали, в правах засуджених є наявна варіативна бінарність моделі оскарження рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (ч. 7. ст. 135 КВК). Ця модель полягає у виборі засудженим диспозитивної моделі поведінки, яка полягає по-перше, у вирішенні фактичного питання оскарження дій дисциплінарної комісії; по-друге, вибір варіантів такого оскарження (будь то вищестоящий орган, прокурор чи суд). Вказана варіативна бінарність, за умов її визначення в нормах кримінально-виконавчого права є матеріальною диспозитивністю. Тобто номінально визначену законодавцем варіативність поведінки, яку засуджений, користуючись засадою диспозитивності може обрати. При цьому, у випадку фактичного обрання засудженим певного механізму поведінки (оскарження дій дисциплінарної комісії, у випадку із запропонованим прикладом згідно ч. 7. ст. 135 КВК) та його подальша реалізація ним, цілком вміщується в модель формальної (процесуальної) диспозитивності. За цих умов засуджений реалізує в процесуальному (формальному) сенсі особисту правосуб'єктність, яка фактично відображає собою процесуальну (формальну) диспозитивність. Таким чином, на наше переконання, матеріальну диспозитивність слід сприймати як статичну частину принципу диспозитивності, тобто як певний формальний елемент визначений в межах правової конструкції. За умов, коли вказаний формальний елемент (конструкція) реалізується в межах кримінально-виконавчих правовідносин, тут доцільно вести мову про формальну (процесуальну) диспозитивність.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Принцип диспозитивності є невід'ємним атрибутом практичної складової галузі кримінально-виконавчого права. Цей принцип відображає собою свободу в реалізації заінтересованим суб'єктом приватного права визначеної законом його правосуб'єктності. В межах кримінально-виконавчого права диспозитивність як міжгалузєва засада перш за все відображається у контексті реалізації міжгалузєвих правовідносин, до яких належить процедурність застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або призначення більш м'якого покарання. Таким чином практична складова кримінально-виконавчих правовідносин свідчить про актуальність принципу диспозитивності для галузі кримінально-виконавчого права.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Малєєва О. Принцип диспозитивності в господарському процесі. *Слово національної школи суддів України*. 2016. № 2 (15). С. 97 – 106.
2. Штефан М. Й. Цивільний процес. Підручник. Київ : Ін. Юре, 2005. 608 с.
3. Сахно Я. Порушення принципу диспозитивності в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 88. Ч. 1, 2010. С. 132 – 134.
4. Васьковський Е.В. Курс гражданского процесса. Москва : Издание Бр. Башмаковых, 1913. 691 с.
5. Брус І. І. Реалізація принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 215 – 218.

6. Почтовий М. М. Види диспозитивності кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. № 4(106). Том 1. С. 215 – 221. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.26.
7. Гурвич М. А. Структура і движение гражданского процессуального правоотношения. *Вопросы науки советского гражданского процессуального права*. 1975. Т. 38. С. 3 – 34.
8. Гукасян Р. Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. Саратов : Приволжское книжное издательство, 1970. 190 с.
9. Неклеса Ю. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права : проблеми дефініції. *Форум Права*. 2010. № 3. С. 305 – 311.
10. Тимченко Г. П. Принцип диспозитивності в судочинстві України : витоки та сучасний стан. *Судова апеляція*. 2010. № 2. С. 72 – 79.
11. Красавчиков О. А. Диспозитивность в гражданско-правовом регулировании. *Советское государство и право*. 1970. № 1. С. 45 – 48.
12. Суханов Е. А. Гражданское право : учебник. Москва : БЕК, 1994. Т. 1. 483 с.
13. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. Свердловск, 1972. 212 с.
14. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс : підручник. 3-тє вид., допов. Київ : «ВД «Дакор», 2013. 672 с.
15. Курило М.П. Щодо можливості уніфікації принципів цивільного, адміністративного, господарського та кримінально-процесуального права. *Право України*. 2013. № 8. С. 271 – 278.
16. Нор В. Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України: суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії. URL : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d =319> (дата звернення: 24.10.22).
17. Герасимчук О. Структура принципу диспозитивності у кримінальному процесі. *Право України*. 2007. № 3. С. 128 – 131.
18. Берестова І. Межі матеріального і процесуального права у сфері правової процедури. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. С. 76 – 79.

REFERENCES:

1. Malieieva, O. (2016). Pryntsyp dyspozytyvnosti v hospodarskomu protsesi [The principle of dispositiveness in the government process]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy – Word of the National School of Judges of Ukraine*, 2 (15), 97 – 106 [in Ukrainian].
2. Shtefan, M. Y. (2005). Tsyvilnyi protses. Pidruchnyk [Civil process. Textbook]. Kyiv : In. Yure, 608 [in Ukrainian].
3. Sakhno, Ya. (2010). Porushennia pryntsypu dyspozytyvnosti v tsyvilnomu protsesi Ukrainy [Violation of the principle of dispositiveness in the civil process of Ukraine]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, 88, 1, 132 – 134. [in Ukrainian].
4. Vas'kovskij, E.V. (1913). Kurs grazhdanskogo processa [Civil procedure course]. Moskva : Izdanie Br. Bashmakovyh, 691 [in Russian].
5. Brus, I. I. (2018). Realizatsiia pryntsypu dyspozytyvnosti v administratyvnomu sudochynstvi v konteksti rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Implementation of the principle of dispositiveness in administrative proceedings in the context of decisions of the European Court of Human Rights]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 5, 215 – 218 [in Ukrainian].
6. Pochtovyj, M. M. (2020). Vydy dyspozytyvnosti kryminalnogo sudochynstva Ukrainy [Types of dispositive nature of the criminal justice system of Ukraine]. *Yurydychna nauka – Juridical science*, 4(106), 1, 215 – 221. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.26 [in Ukrainian].
7. Gurvich, M. A. (1975). Struktura i dvizhenie grazhdanskogo processual'nogo pravootnosheniya. Voprosy nauki sovetskogo grazhdanskogo processual'nogo prava [Structure and movement of civil procedural legal relationship. Questions of the science of Soviet civil procedural law]. *Questions of the science of Soviet civil procedural law*, 38, 33 – 34 [in Russian].
8. Gukasyan, R. E. (1970). Problema interesa v sovetskom grazhdanskom processual'nom prave. Saratov [The problem of interest in Soviet civil procedural law] : Privolzhskoe knizhnoe izdatel'stvo, 190 [in Russian].
9. Neklesa, Yu. V. (2010). Pryntsyp dyspozytyvnosti tsyvilnogo protsesualnogo prava : problemy definitsii [The principle of dispositiveness of civil procedural law: problems of definition]. *Forum Prava – Law Forum*, 3, 305 – 311 [in Ukrainian].
10. Tymchenko, H. P. (2010). Pryntsyp dyspozytyvnosti v sudochynstvi Ukrainy : vytoky ta suchasnyi stan [The principle of discretion in the judiciary of Ukraine: origins and current state]. *Sudova apeliatsiia – Judicial appeal*, 2, 72 – 79 [in Ukrainian].
11. Krasavchikov, O. A. (1970). Dispozitivnost' v grazhdansko-pravovom regulirovanii [Dispositiveness in civil law regulation]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo – Soviet state and law*, 1, 45 – 48 [in Russian].
12. Suhanov, E. A. (1994). Grazhdanskoe pravo : uchebnik [Civil law: textbook]. Moskva : BEK, T. 1. 483 [in Russian].
13. Yakovlev, V. F. (1972). Grazhdansko-pravovoj metod regulirovaniya obshchestvennyh otnoshenij [Civil law method of regulation of public relations]. Sverdlovsk, 212 [in Russian].
14. Romovska, Z. V. (2013). Ukrainske tsyvilne pravo. Zahalna chastyna: Akademichnyi kurs : pidruchnyk [Ukrainian Civil Law. Zagalna part: Academic course]. 3-tie vyd., dopov. Kyiv : «VD «Dakor», 672 [in Ukrainian].

15. Kurylo, M. P. (2013). Shchodo mozhyvosti unifikatsii pryntsyypiv tsyvilnoho, administratyvnoho, hospodarskoho ta kryminalno-protsesualnoho prava [Regarding the possibility of unification of the principles of civil, administrative, economic and criminal procedural law]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 8, 271 – 278 [in Ukrainian].
16. Nor, V. T. (2010). Publichnist i dyspozytyvnist u kryminalnomu protsesi Ukrainy: sut, priorytety, vzaiemodiia, sfera dii [Publicity and discretion in the criminal process of Ukraine: essence, priorities, interaction, scope]. Retrieved from <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d =319> [in Ukrainian].
17. Herasymchuk, O. (2007). Struktura pryntsyypu dyspozytyvnosti u kryminalnomu protsesi [The structure of the principle of dispositiveness in the criminal process]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 3, 128 - 131 [in Ukrainian].
18. Berestova, I. (2017). Mezhi materialnoho i protsesualnoho prava u sferi pravovoi protsedury [Boundaries of substantive and procedural law in the field of legal procedure]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 76 - 79 [in Ukrainian].